

В.І. Мусієнко-Репська
ДУХОВНІ ЦІННОСТІ В
ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Проблема духовності посідає одне з центральних місць у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Ще в ті далекі часи 50 – 60 років ХХ століття учений сміливо виносив термін „духовність” у назву багатьох своїх статей і книг. Серед них: „Духовний світ людини нашого часу”, „Духовне життя шкільного колективу”, „Духовна культура”, „Творчість – могутній стимул духовного життя”, „Обмін духовними цінностями” і таке інше.

Під духовно вихованою людиною В. Сухомлинський розумів високоморальну, гуманістично спрямовану, фізично досконалу, естетично розвинену особистість, віддану своєму народові, своїй Батьківщині, яка не є байдужою до горя й біди інших людей, яка співчуває іншому та в разі потреби надає йому допомогу [8].

Учений розглядав духовність як особливу цінність людини, яку потрібно виховувати з дитинства. Цінність визначається науковцями як позитивна чи негативна значущість об’єктів довкілля для людини, класу, групи, суспільства в цілому, що визначається не їх властивостями самими по собі, а їх залученням у сферу людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин; критерій і способи оцінки цієї значущості виражаються в моральних принципах, нормах, ідеалах, настановах, цілях [12: 484].

У широкому розумінні цінності – це все, що є для людини важливим і значущим.

Цінності можуть бути особистісні, соціальні, матеріальні, духовні, моральні, естетичні тощо.

Найбільш широке визнання мають соціальні цінності – це суспільно значущі цінності і для особистості, і спільноти, і суспільства в цілому; це – духовна діяльність людини та її результати; це соціально схвалені й визнані більшістю людей уявлення про те, що таке добро, справедливість, патріотизм, дружба, любов і таке інше. Такі цінності не викликають сумніву, вони слугують еталоном, ідеалом для всіх людей, саме на їх формування спрямований педагогічний процес [5].

Особистісні цінності, за словами І.Д. Бега, пов’язуються з засвоєнням конкретними індивідами суспільних цінностей, за ними закріплюються значущість, особистісний смисл для людини певних об’єктів, подій, явищ і таке інше; це унормовані утворення, як певні приписи, що задають необхідну чи бажану поведінку [1: 8].

Духовні цінності належать до особистісних цінностей, вони пов’язані з духовно-моральним світом особистості, її ставленням до Добра, Краси, Любові, Дружби, Совісті, Справедливості, людської Гідності, до віри й релігії.

Розглянемо насамперед поняття „духовність”.

У „Глумачному словнику” В.І. Даля [М., 1956. – с. 503] знаходимо поняття „дух”, яке визначається таким чином: „безтілесна істота; житель не речовинного, але істотного світу; безплотний житель недоступного нам духовного світу”.

У книзі О.К. Уледова „Духовне життя суспільства” [9] відомого філософа радянських часів досить часто вживаються поняття-синоніми „духовне життя”, „духовна сфера”, „духовна діяльність”, „духовні потреби”, „духовне спілкування”, „духовне виробництво”, „духовні відносини”, але не знайшли ми для них жодного конкретного визначення. Натомість кінцевою метою духовної діяльності людини автор вбачає „всебічний розвиток особистості, формування високоморальної, естетично розвиненої особистості, що вміє творити за законами краси” [10: 4], що прямо засвідчує комуністичний підхід до розуміння духовності і ототожнення його з мораллю і естетикою.

Філософи (О. Бердяєв, В. Соловйов, О. Лосєв та інші) і педагоги (Г.К. Бриль, І.В. Бужина, О. Барабаш, Н. Кузнецова та інші) „духовність” ототожнюють з духовною культурою, розглядають її як поведінковий аспект. Інші вчені (М.С. Каган, І.В. Силуянова, В. Стрелков, В.Г. Федотов та інші) вбачають у духовності внутрішню якість особистості, один із чинників свідомості людини.

Психологічну сутність духовності розглядає Ж.М. Юзвак. Автор розуміє духовність як творчу здатність людини до самореалізації і самовдосконалення, що зумовлюється такими особливостями когнітивно-інтелектуальної, та чуттєво-емоційної та вольової сфер, які є необхідними для успішного формування та реалізації потреби у цілеспрямованому пізнанні та ствердженні в її життєдіяльності істини, загальнолюдських етичних

цінностей, усвідомлення єдності себе та всесвіту [11: 374-375].

Учений виділяє такі чинники духовності: духовні ціннісні орієнтації, духовний тип поведінки, духовний саморозвиток; когнітивно-інтелектуальні, вольові, естетичні характеристики особистості.

Найсуттєвішими потребами духовного розвитку Ж. Юзвак називає такі: освіту, себе, сенс життя, сприймання та створення краси, здійснення добра та справедливості, досягнення психічної досконалості [11].

Отже, духовність розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує всі її риси – інтелектуальні, моральні, вольові, фізичні, естетичні.

У посібнику „Мистецтво життєтворчої особистості” зазначається, що не можна сказати, що ця людина має духовність, а ця ні. Духовність – це „життєтворче джерело людини та її життя, яке потребує того, щоб його відкрили та доклали безперервних зусиль для його збереження”. Автори посібника порівнюють духовність з криницею, для користування якою потрібно віднайти підземне джерело, відкопати його і постійно стежити, щоб туди не потрапили бруд і сміття, щоб його не засипало землею. Тому можна сказати про людину, що вона духовна лише тоді, коли вона чинить як духовна істота [6 : 51].

У державних документах, що були видані в Україні в галузі освіти, навчання і виховання, у визначенні „мети” одним із її чинників виступають або розвиток духовності, або ж виховання моральності. Наприклад: формування основ духовності особистості; організація

умов для духовного зростання особистості; виховання високих моральних якостей; виховання духовної культури особистості, духовних цінностей орієнтацій, виховання моральної свідомості й т. ін.

Програма і методичні рекомендації орієнтованого змісту національного виховання в Україні визначають шляхи утвердження принципів загальнолюдської моралі. З – поміж них, виховання ідеалів Добра, Правди, Свободи, Дружби, Справедливості, Совісті, людської Гідності; моральної свідомості і моральних переконань, моральних почуттів, що відбивають ставлення до Батьківщини, людей і самих себе; розуміння загальнолюдської й народної моралі; виховання високоморального ставлення до людей, правдивості і скромності, сміливості і мужності, товаришкості і дружби; виховання потреби у формуванні моральних якостей, готовності до морального самовиховання. Отже, поняття моральність, моральних розвиток, духовний розвиток здебільшого вживаються як синоніми, подекуди повністю дублюють зміст одне одного [7].

Розглянемо розуміння духовності християнською педагогікою. Звернемося до творів Г. Сковороди, його вчення про „філософію духу”.

За його словами, зародки духовності людини наявні в її серці від народження, але вони не усвідомлюють, адже їм протистоять могутні сили темної тілесності, все антисоціальне в людині. Духовну людину, зазначає він, творить шлях добра, через усвідомлення нею свого призначення у світі, до чого людину закликає вчення Христа:

„Народжене від духа є Дух”. Стрижнем духовного виховання, на думку Г. Сковороди, є Любов, „вічний союзник між Богом і людиною...”, „вона сама є Бог”. А кінцевою метою духовного розвитку і виховання філософ убачав у формуванні „чистосердечності, бо вона є спокійне в душі дихання і віяння Святого Духа” [2].

За визначенням протопресвітера В.В. Зенковського, кінцевою метою виховання дітей є „розкриття образу Божого, становлення внутрішньої людини” [4., с. 40]. Ця мета реалізується у двох завданнях: підготувати дитину до вічного життя в Бозі і з Богом, щоб земні дні не були витрачені даремно і щоб смерть не була духовною катастрофою, тобто розвиток внутрішнього життя дитини; виховання свободи від дрібниць життя, від усього несуттєвого, „важливо не згасити Духа”. Свобода є дар Христа, осолодіти ж даром християнської свободи дуже важко, оскільки свобода є найдорожче і найцінніше, що має людина. Можна заперечити, що свобода дана кожній людині. Так, але наша свобода не має найціннішого, що є у християнській свободі – внутрішнього зв'язку її з добром і правдою. Наша свобода – це свобода і до добра, і до зла.

Святитель Феофан Затворник у книзі „Що є духовне життя?” пише: „Людина завжди вільна. Свобода дана їй із самосвідомістю і разом з нею складає сутність духовності і норму людяності. Згасить самосвідомість і свободу – ви згасите дух і людина стане не людиною” [3., с. 62]. Отже, духовність – це цінніший вимір буття (внутрішнього та зовнішнього в їх єдності), його співвіднесеність з

абсолютними цінностями, вічністю, творчістю, свободою [4 : 51]. У такому розумінні феномен „духовність” не є тотожним феноменом „моральність”. Моральні норми поведінки визначаються духовними цінностями людини, тобто „існування людини за законами Істини, Добра і Краси”. А зміст духовних цінностей міститься в книзі Життя, в Біблії у трьох іпостасях.

Засобами виховання духовності світської і духовності віри є духовна культура (мистецтво, релігія, література, наука), тобто „квазіреальність”, яка переводить мораль у почуттєву духовну форму, створює умови для того, щоб вона стала „особистістю значущою”.

На думку А.М. Богуш, поняття „духовність”, як і всіляке інше, є поліаспектним у своїй змістовій характеристиці; це не якась особистісна якість чи риса характеру, а своєрідний інтелектуально – чуттєвий, емоційний стан особистості, що протікає на позитивному тлі поведінки і діяльності людини і характеризує її як цілісну особу. Духовність, як і щастя, є тоді, коли людина сама відчуває наявність у своєму „Я” та й усі довколишні, хто спілкується з таким психофізичним „Я”, відчують, що це справді людина високої духовності в усіх проявах її життєдіяльності і життєтворчості. Трактатування духовності як інтегрованого поняття обов’язково повинно обіймати і його світське, і релігійне розуміння [2].

Виховання високої духовності, прагнення до Добра червоною ниткою проходить у працях усіх великих педагогів від Квінтіліана до В. Сухомлинського, а завдання

практики – реалізувати духовні заповіді мислителів, виховати духовні цінності в кожній дитини.

ЛІТЕРАТУРА

- *Бех І.Д.* Виховання особистості. – т. 1 – К.: Либідь, 2003.
- *Богуш А.М.* Педагогічні нотатки та роздуми. – Запоріжжя, 2001.
- *Затворник Феофан Святитель.* Что есть духовная жизнь и как на нее настроиться? – М., 1997.
- *Зенковский В.В.* Педагогика. – Париж – Москва, 1996.
- *Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю.* Словарь по педагогике. – М. – Р. на Дону. – 2005.
- *Мистецтво життєдіяльності особистості – К., 1987.*
- *Орієнтований зміст виховання в національній школі. – К., 1996.*
- *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори в 5-ти т. – Т. 3. – К., 1977.
- *Уледов А.К.* Духовная жизнь общества. – М., 1980.
- *Шадриков В.Д.* Духовность и творчество // Школа духовности. – 1997. – №2.
- *Юзвак Ж.Н.* Духовність: психологічні аспекти // Укр. психол.: Сучасний потенціал, 3. – К., 1996.
- *Ярмаченко М.Д.* Педагогічний словник. – К., 2001.

Подано до редакції 17.06.08

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема духовных ценностей в педагогическом наследии В. Сухомлинского.

SUMMARY

The article analyses the problem of spiritual values in pedagogical heritage of V. Suhomlinsky.